

A fordítás művészete az oktatás szemszögéből

VICZAI Péter Tamás¹, KISS Katalin², KÓNYI Judit³

DOI: [10.29180/978-615-6342-76-8_43](https://doi.org/10.29180/978-615-6342-76-8_43)

Absztrakt

A fordítás (tolmácsolás) során nem csupán a különböző nyelvek, hanem az eltérő kultúrák között is közvetíteni kell. Az egyik nyelv szellemében megformált mondanivalót a másik nyelv szellemének megfelelő formában és stílusban adjuk át. Általában nem szó szerint fordítunk, hanem az elhangzott vagy írott szöveg lényegét, üzenetét juttatjuk el a címzethez, illetve a befogadóhoz. A ma már legendának számító fordító, tanár és szinkron dramaturg, Hársing Lajos szakmai szemléletmódja, munkássága zsinórmértékül szolgálhat a minőségi munkához. A tanulmányban a fordítás művészetének és technikájának fontosságát, valamint az oktatási folyamatban betöltött szerepét vizsgáljuk Hársing Lajos szellemi hagyatékának tükrében. A különböző nyelvekre, kultúrákra jellemző sajátos stílusú művek, kifejezések, szófordulatok oktatásban történő felhasználása különösen hasznos lehet, mivel ezen fontos ismeretek hiánya megértési nehézségeket okozhat a fordítás és tolmácsolás folyamata során.

Kulcsszavak: fordítás művészete, műfordítás, kulturális környezet, oktatási folyamat, tartalmi és formai hűség, magyar nyelv

Bevezetés

A tolmácsolás tevékenysége, a fordítás tudománya vagy művészete kultúrákat, nemzeteket és országokat kapcsolhat össze, mi több, különleges korok és különböző kultúrák különleges képviselőit hozhatja közelebb egymáshoz. Így a tolmácsokat korábban nem véletlenül és nem alaptalanul tartották a kultúrák és a különböző kulturális jelenségek fontos összekötőinek. A fordítás során nem csupán nyelvek, hanem az eltérő kultúrák között is tolmácsolni kell. A tolmács és fordító nem pusztán fordítja az elhangzott vagy éppen írott szöveget, hanem sokkal inkább közvetíti azt, és annak üzenetét juttatja el a befogadóhoz, továbbítva a beszélő vagy a szerző eredeti gondolatait, illetve lényegi mondanivalóját. A magyar szinkron koronázatlan királya és egyik leginkább meghatározó alakja Hársing Lajos (1925-2000) író, tanár és szinkron dramaturg. A ma már legendának számító alkotó nem volt költő, de tudott verset írni, faragni és fordítani, mivel viszonylag sok időt töltött el a tolmácsolás, a fordítás és a műfordítás világában. Legjellegzetesebb alkotásainak a mai napig nálunk is közkedvelt Louis de Funès és a Pierre Richard filmeket tartják, amelyek esetében, mint szinkron dramaturg kamatoztatta magas szintű filmszakmai és fordítói képességeit. A tanulmányban a fordítás technikájának és művészetének fontosságát, az oktatás folyamatában betöltött sajátos szerepét és jelentőségét vizsgáljuk Hársing Lajos munkásságának tükrében, a teljesség igénye nélkül.

---

¹ Budapesti Gazdasági Egyetem, Külkereskedelmi Kar, Nemzetközi Üzleti Szaknyelvek Tanszék, viczai.petertamas@uni-bge.hu, ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3831-1220>

² Budapesti Gazdasági Egyetem, Külkereskedelmi Kar, Nemzetközi Üzleti Szaknyelvek Tanszék, kiss.katalin@uni-bge.hu, ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6476-5440>

³ Budapesti Gazdasági Egyetem, Külkereskedelmi Kar, Nemzetközi Üzleti Szaknyelvek Tanszék, konyi.judit@uni-bge.hu, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2541-501X>

A fordítás tudománya és művészete

A fordítás és a műfordítás kihívásai a legtöbb nyelv esetében többnyire azonosak, ily módon komoly szakirodalmi leírásokat találhatunk róla szerte a világon. A kiváló szakember Hársing Lajos hitvallása szerint, aki valamilyen irodalmi művet vagy filmet idegen nyelvről fordít az anyanyelvére, kétségkívül művészeti alkotást hoz létre. Az illető nem feltétlenül művész, de ért a művészethez, a műveket megfelelő módon át tudja ültetni, mert van hozzá szaktudása és tehetsége. Filmről lévén szó, például úgy kell beszéltetni a szereplőt, hogy amit mond, az a lehető legnagyobb összhangban legyen az egész filmbéli alakkal, annak minden egyes mozdulatával, beleértve a szájmozgását is. A szövege csak akkor lehet hiteles vagy hihető, amennyiben az említett összhang látványos módon létrejön. Egyébként hamissá válik, és rögtön feltűnik, hogy szinkront hallunk. A jó szinkronnál ugyanis észre sem lehet venni, hogy a színész valamilyen más nyelven beszél hozzánk, mint az alkotás eredeti változatában teszi. Hársing Lajos a fordítás egyik lényeges alapvetését úgy határozza meg, hogy nem lehet olyan szabályt kimondani, amely szerint az eredeti szöveg minden egyes szavát le kellene fordítani. Ez egyben azt is jelenti, hogy nem túl szerencsés az egyes fordítók által ugyan kedvelt, de meglehetősen „földhözragadt” tükörfordítást alkalmazni, görcsösen ragaszkodva az eredeti mű mondatfűzéséhez, kifejezéseinek szinte szó szerinti megfogalmazásához vagy átvételéhez. Sokkal inkább az értelmét, illetve a jelentését kell visszaadni az egyes gondolatoknak, így az eredetivel azonos hangulat és élethelyzet létrehozására kell törekedni. Hasonlóan fogalmaz Kovács Zoltán fordító és tolmács szakember is, akinek gondolatait idézve az egyik nyelv szellemében formába öntött információtartalmat úgy fogalmazzuk meg, hogy az megfeleljen a másik nyelv szellemének (Kovács, 1996). Ez lesz az úgynevezett tartalmi és formai hűség, ami azonban nem jelenti és nem is jelentheti azt, hogy az egyes szavakat szigorúan csakis a szótári jelentésükkel, az összetett szószerkezeteket kizárólag az eredetihez kísértetiesen hasonló megoldásokkal, a mondatokat pedig ugyanolyan nyelvtani struktúrákkal próbáljuk fordítani vagy ültetjük át. Ez sok esetben nem is lehetséges, mivel a forrásnyelv és a cél nyelv szövegalkotási normái, technikai teljesen különbözőek is lehetnek. Előfordulhat, hogy míg az egyik nyelv kedveli a passzív szerkezeti formákat, addig a másik nehezen viseli el ezeket. Vagy például az egyik nyelvben jellemzőek a soktagú, többszörös birtokos szerkezetek, míg a másik esetében ezek csak bizonyos egyedi helyzetekben képzelhetők el. A különböző mozgásirányok is nagyon eltérő módon juthatnak kifejezésre az egyes nyelvek esetén: vannak nyelvek, ahol például közömbös, hogy közeledő vagy távolodó mozgást fejezünk ki, míg más nyelvekben a *jön-megy*, *hoz-visz* lényeges jelentésbeli különbségeket jelölhet. E gondolatsort folytatva az egyes kultúrákra jellemző sajátos látásmód közötti markáns eltéréseket is ajánlott figyelembe venni, amit Kovács Zoltán megállapításai is igazolnak:

Egy-egy nép sajátos látásmódja fejeződik ki az állat- vagy növényvilágból vett szóképekben, illetve abban, ahogyan emberi vonásokkal ruház fel dolgokat: ha a forrásnyelvben egy edénynek szája, hasa, füle, fenéke van, valami másnak orra, csőre, az ujjunknak begye, nem biztos, hogy a cél nyelv is ugyanilyen eszközökkel operál; az antropomorfizmus megtévesztő is lehet: amit az egyik nyelv nyaknak nevez, az egy másikban száj vagy torok lesz, a magyarban a darunak karja, a franciában csőre van; ilyenkor a szó szerinti fordítás teljes értelmetlenséget eredményezhet (Kovács, 1996, p. 60).

Az elmondottakból következik, hogy bármely nyelvre, illetve nyelvről is fordítunk, egyaránt igen nehéz egyszerre szépnek és hűnek is maradni. Ez egy csaknem kivitelezhetetlen és lehetetlennek tűnő vállalkozás a fordító számára. Különösen nehéz a forrásnyelvi szöveg információtartalmát maradéktalanul átadni, mivel minden nyelvben szinte minden szóhoz háttérinformációk és asszociációk tömege tapad (Kovács, 1996). Így nem véletlen a már kissé

elcsépelte és szinte közhelynek számító mondás, miszerint a műfordítás olyan, mint az asszony vagy a feleség: ha hű, akkor nem szép, ha szép, akkor nem hű. A helyes, tökéletes magyarság kérdéséről nem is beszélve, amelynek alapvető feltétele a magyar nyelv kiváló ismerete. Eme utóbbi gondolat kapcsán érdemes lehet bemutatni Hársing Lajos egyik rövidke, de annál szemléltetőbb példáját egy filmszöveg interpretálására a színész kissé nyakatekert mondandója kapcsán, amely az alábbiak szerint hangzik a filmben: „Ezt nem szabadott volna megtennem”. Magyarul ez a mondat helyesen úgy lenne, hogy „Ezt nem lett volna szabad megtennem”. Az első, és nem éppen helyénvaló fordítói (színészi) megoldás egyfajta nyelvi slendriánságra, illetve színvonaltalanságra utal a fordító, esetleg a színész részéről. Ez a példa is nagyon jól szemlélteti, hogy a minőségi fordításhoz elengedhetetlen az anyanyelv magas szintű ismerete a tolmácsok és fordítók körében. Rendkívül jól kell ismerniük az egyes nyelvi árnyalatokat, talán még jobban is, mint az adott nyelv hordozóinak egy része. Egyáltalán nem biztos például, hogy minden magyar ember határozott magabiztossággal különbséget tud tenni az *árny* és az *árnyék* szavak között.

Az anyanyelv alapos ismerete mellett az adott idegen nyelv magas szintű tudása ugyancsak fontos, bár ismert fordítók esetében is nemegyszer előfordult, hogy elég gyatrán beszélték azt a nyelvet, amelyről fordítani szoktak. A fordítás titka és művészete többek között abban is rejlik, hogy a fordítónak (tolmácsnak) kiválóan kell ismernie azon nyelvterület képviselőinek kultúráját, szokásait, hétköznapi életét és gondolatvilágát, amelynek nyelvéről fordít. Ez pedig igen nehezen képzelhető el megfelelő szintű nyelvtudás nélkül. Buda Béla kommunikációs szakember ide illő elgondolása szerint, a köztudat egy másik kultúra megértésének legfőbb nehézségét a nyelv tudásának hiányában látja (Buda, 1998).

Egyszer egy angol filmet fordítottam – emlékszik vissza Hársing Lajos –, az angol nyersfordítónk munkája alapján, aki a következő furcsaságot írta: „mert így akarja az Anyáról elnevezett szent templom”. Ez tulajdonképpen nem más, mint az Anyaszentegyház, csak a szavak az angolban más sorrendben vannak, és a fordítónak fogalma sem volt erről. Egy másik kolléga pedig, – folytatja Hársing –, aki oroszul tudott, az orosz filmjében azt fordította, hogy „a Komszomolról elnevezett Lenin”, holott a Leninről elnevezett Komszomol lett volna a helyes megoldás. A szórend valószínűleg itt is megzavarhatta, illetve megrézfalta a fordítót (Viczi, 2022).

A fordítások során a szleng és az argó is gyakran problémákat szokott okozni. A magyar argó szegényesebb például a franciánál, az angolnál, valamint az orosznál is. Így külön művészet, ha az egyes szavak megfelelőjét valahogyan sikerül megtalálni. A szójátékokat, a vicceket pedig legtöbbször nem is lehet egy az egyben lefordítani. Ezeket magyarul a fordítónak kell kitalálnia, az adott helyzet körülményeihez igazodva. Jó példa erre a következő felettébb pikáns filmbéli szituáció, amikor két férfi, két minden hájjal megkent jóbarát, társkereső irodát alapít. Az induláskor ők ketten alakítanak ki kapcsolatokat csinosabb, szemrevaló hölgyeményekkel. A film eredeti címe a nem éppen szokványos történet és cselekmény sajátos mivoltát tükröző *Társkereső klub* lett. A cím hallatán Hársing Lajos a következőket nyilatkozta az egyik interjújában: Ez nekem nem igazán tetszett – kommentálja a helyzetet Hársing –, és így keletkezett a magyar fordításnál az egész mókás szituációt megjelenítő *Vágyrajárók* cím. Itt említendő meg, hogy éppen ezért a külföldi filmek esetében az alkotások címe nemegyszer teljesen másképp hangzik az idegen nyelvű, például magyar fordításban, mint az eredeti nyelven. A történethez az is hozzátartozik, hogy ebben a filmben az egyik férfi egy színes bőrű nővel beszél meg esti, esetleg éjszakába nyúló kalandot. Ezt a mű eredeti szövegében a másikkal egyszerűen csak úgy közli, hogy „Ma este egy fekete nő fog jönni”. A helyzet felettébb pikáns mivoltához igazodva, Hársing ezt a mondatot nagyon találóan úgy fordította, hogy „Ma este feketézünk” (Viczi, moszkvater.com).

Sokan ismerhetik a *Magas szőke férfi felemás cipőben* című, egykori nagy sikerű filmet, amelynek magyar változata Hársing Lajos munkája nyomán született meg. Az egyik filmbéli

szereplő konkrétan nevén nevezve a szerelmi aktust közli, hogy mi is történik valójában az adott jelenet során. A humor és a nyelvi lelemény szintjén mindez magyarul úgy hangzik, hogy „Megy a ketymety”. Egy másik filmben pedig, ahol a történet a XVIII. század idején játszódik, az egyik szereplő a bíróság előtt a bíróság egybegyűlt tagjainak valami olyasféle furcsa dolgot mondhatott, hogy azok a nyelvükkel úgymond tisztítsák meg az ülőszervét. A jelenetben egyértelműen látható, hogy a tárgyalás csaknem teljes hallgatósága dühösen és felháborodottan ugrik fel a helyéről. Így érthető módon olyasvalamit kellett mondani a magyarra fordítás során is, hogy az felháborodást keltsen, vagy megbotránkoztassa a nézőt, de ugyanakkor túl otromba se legyen. A film XVIII. századi stílusához némileg illeszkedve, az archaizált magyar szöveg Hársing Lajos fordításában az „Illessék az alfelemet” formában hangzik el. Eme leleményes és különösen jó érzékkel megalkotott rövidke mondat minden bizonnyal nem okozhat semmilyen nehézséget a befogadó számára, ami a tolmácsolás és a fordítói tevékenység egyik alapvető célja, és egyben sikerének kulcsa, illetve záloga is lehet. További példák szintjén, többek között erre is ráirányítja a figyelmet Kaiser László *Dr. Hársing Lajos hivatása – kalandozás a magyar szinkron és a műfordítás világába* című könyve, amely 2020-ban a Hungarovox Kiadó gondozásában jelent meg Budapesten (Vicjai, 2022).

A kulturális sajátosságok egyes megnyilvánulásai a fordítás során

Az angol nyelv különleges nemzetközi státusza folytán a tolmácsolás és fordítás esetében egy exkluzív helyzetről beszélhetünk. A kultúrák közötti különbségek ebben az esetben többnyire mérsékeltebb formában nyilvánulnak meg a kommunikáció kapcsán (brit angol, amerikai angol, ausztrál angol, új-zélandi angol), mint például a markánsabb eltéréseket mutató európai portugál vagy brazil portugál nyelvhasználatok között. Ugyanakkor viszont bizonyos afrikai, mondjuk, a ghánai angol nyelvhasználat esetében lényegesen nagyobb különbségeket lehet felfedezni az angol nyelv vonatkozásában is. A kultúrák közötti közvetítés ily módon akár egy nyelven belül is megvalósulhat. A kulturális különbözőségek a nyelvhasználat terén gyakorta látványos módon mutatkoznak meg. Ritkán hallani például egy számunkra idegen angol vagy amerikai ember szájából a következő furcsa mondatot: *I want to be your friend!* A visszafogott, tartózkodó angollal vagy a büszke amerikaival ellentétben egy átlagos ghánai embertől ez a furcsa figyelemfelkeltő kijelentés teljesen megszokott, különösen abban az esetben, amikor egy fehérbőrű embertársával (white man) találkozik, ami számára köztudottan egy örömteli esemény. Így a fordító vagy tolmács munkája során az egyik legnagyobb kihívást talán az alkalmazkodás jelenti ahhoz az idegen kulturális közeghez, illetve környezethez, amelynek a képviselőjéhez beszél. A kultúra a kommunikáció egyik létfontosságú tényezője, és bármely nyelvről is legyen szó, mindig oly módon kell közvetíteni az idegen kulturális kontextust, hogy a befogadás folyamata ne okozhasson zavart vagy nehézségeket a befogadó számára, illetve véletlenül se vezessük félre az adott személyt, a hallgatót, az olvasót. Ez csakis abban az esetben lehetséges, ha a célnyelv szellemének, illetve gondolkodásmódjának megfelelő ismerete birtokában sikerül megtalálni a leginkább optimális arányt és összhangot az értelmi, valamint a formai megfelelés szabályai, követelményei között, továbbá a fordítás (közvetítés, átültetés) során némi egyéni kreativitást is sikerül felcsillantani. A gazdag puskinsi orosz nyelv vonatkozásában szemléltető példaként hozható fel az alábbi rövidke idézet az ismert poéta, gitáros dalnok, színész és előadóművész Vlagyimir Viszockij erőteljes költészetéből: « Жизнь кидала меня – не докинула! ». Az össznépi szovjet-orosz mester meglehetősen gazdag szellemi hagyatékának egyik legkiválóbb magyarországi gondozója, a Kossuth-díjas alkotó, Földes Hobo László tollából az alábbi magyar nyelvű változatot olvashatjuk: « Dobált az élet, de el nem dobott... ». Hobo remek fordításában a *dobálni* és *dobni* igék játszanak kulcsszerepet, akárcsak az eredeti szerkezetben. Viszockij ugyanis a *кидать* (kidaty) és *кинуть* (kinuty) igékkel fejezi ki a tartalmi mondandót, amit a fordító egy az egyben meg is tart. Talán az

idézetben meghúzódó ügyes szójáték kapcsán dönthetett így a magyar művész. De vajon világos-e mindenkinek, hogy mit jelenthet ez a Viszockij-gondolat? Mennyire értelmezhető az idézett megállapítás egy külföldi, vagyis nem orosz anyanyelvű ember számára, hogy az élet valakit dobált, de el nem dobta?! Fel is merülhet a költői kérdés, hogy a könnyebb érthetőség kedvéért az eredeti szóhasználatától eltávolodva, esetleg más szavakkal helyettesítsük a *dobni* és *dobálni* igéket a magyarra átültetés esetében. Ha nem is a legjobb megoldás, de a fent idézett sort talán lehetne fordítani így is: «Meggyötört az élet, de el nem gyötört». Vagy hangozhatna akár ily módon: «Megviselt az élet, de el nem gyötört». További lehetőségként felmerülhet például a «Hányt-vetett az élet, de el nem vetett» (dobott) verzió is. Az olvasó itt maga döntheti el, hogy melyik átültetést tartja leginkább korrektnek, befogadásra alkalmasnak vagy elfogadhatónak. A formai sajátosságokkal ebben az esetben nem kellett túl sokat törődni, legfeljebb csak oly mértékben, hogy ne hangozzék idegenül a magyar nyelven megalkotott mondat. E rövidke kiragadott gondolat, illetve szövegrész vizsgálatáról lévén szó, rímek faragására sem volt szükség, elegendőnek bizonyult az eszmei mondanivaló hű megfogalmazása.

Maradva a jellegzetes orosz nyelvi környezetnél, a szovjet-orosz népi és kulturális vonásokra kiváló példaként szolgálhat Viszockij dalszerzői, költői munkássága, amely a legkülönbébb jelenségek, hősök és témák egész sorát, univerzumát vonultatja fel. Az egyes rímbe szedett történetek többnyire a hétköznapi életből ellesett jeleneteken alapulnak a kor sajátosságait mindenki számára érthető formában tükrözve. Az orosz nemzet háborús múltjából jónéhány jellembeli tulajdonság eredeztethető, például a szabadságvágy, az orosz ember önfeláldozó jelleme, a hősiesség, a férfiaság, a bátorság. Mindez Viszockij balladáiban ugyancsak tetten érhető a fordító dolgát jelentős mértékben megnehezítve. Az orosz nép lelki gazdagságának számos vonása kifejezésre jut az irodalmi művekben és a hétköznapi nyelvhasználatban egyaránt. Ennek jele többek között a nyelvben gyakorta előforduló becéző szóalakok megléte. Ezek egyaránt vonatkozhatnak személyekre, tárgyakra, élettelen főnevekre (Péterke, utcácska, könyvecske). Az orosz ember szellemi gazdagságának, filozófiájának középpontjában főként a nagybetűs Élet értelme, a földi lét és a halandó ember nagy dolgai, a vallásosság fontossága, és nem utolsósorban a Mindenható tisztelete, valamint a végtelenségig nyitott és legtöbbször szabadon szárnyaló emberi lélek áll. Viszockijhoz hasonlóan más alkotók munkásságában is megfigyelhetők ezek a népi vonások. Többek között például Gennagyij Nord esetében, akinek az elmúlt néhány évben két magyar nyelvű kötete is megjelent hazánkban. A ma is élő kortárs orosz költő, színész, humorista, előadóművész formabontónak is titulálható, igencsak egyedi hangvételű műveire jellemző játékos szófordulatok, ízes-zamatos gondolatok, kétértelmű kifejezések és megoldások bárki fordítói képességét próbára tehetik. A művész alkotásainak igen jelentős részét olyan különleges viccek, aforizmák, kacagtató verses négysorosok teszik ki, amelyek sajátos humorát vagy nem éppen szokványos tartalmi mondanóját – ahogy a Viszockij-művek esetében is – maradéktalanul visszaadni bárki számára csaknem lehetetlen vállalkozás. Néhány jellegzetes példa Nord munkásságából a teljesség igénye nélkül:

Verses négysorosok

Kopasz vagyok, kopasz lettem.
Francba vele, ki tagadja.
Nemcsak nekem tar a fejem,
Csak másokét haj takarja.

Harcos múltunk ős igazát
A legifjabb honfi is érti:

Okozza éltünk összes baját
A törpe méretű férfi.

Doktor segített rajtam,
Ne bámulj rám folyton.
Szamba varrta két ujjam,
Szomjam így elfojtom.

(Vicgai, 2018, p. 77).

Az utóbbi négysoros kapcsán feltétlen meg kell jegyezni, hogy Oroszországban korábban az alkoholizmus népbetegségnek számított, aminek gyors és folytonos terjedését a Szovjetunió első embere, Gorbacsov elnök is próbálta megfékezni, nem túl átütő sikerrel...

Viccek és aforizmák:

Oroszthon – hol tíz év alatt megváltozhat minden,
És nem változik semmi száz év alatt sem.

Soha nem tiszteltek úgy, mint ahogy nem tisztelnek most.

Számos rossz szokásom van, és mindegyikkel szívesen élek vissza.

- Doktor úr, a beteget elvesztettük.
- Akkor majd szóljanak, ha találtak egy másikat. Addig elmegyek enni.
(Vicgai, 2020, p. 116).

Gennagyij Nord aranyköpéseinek mintájára az utolsó anekdotához kapcsolódva, nézzünk meg egy magyar példát is a teljesség igénye nélkül:

- Doktor úr, annyira fáj a lábam, hogy alig tudok menni.
- Hát akkor ne menjen, hanem járjon...

Ezt a viccet szinte szó szerint lehetne fordítani, de ennek ellenére mégis értelmetlen lenne egy orosz anyanyelvű beszélő számára a *járni* és *menni* igék nyelvek közötti eltérő használatából kifolyólag. Az orosz ajkú ember épp a mondanivaló lényegét, vagyis a vicc csattanóját nem tudná érzékelni, illetve megfelelő módon értelmezni a saját kulturális kontextusa szerint.

A kulturális sajátosságok kapcsán muszáj szót ejteni az utóbbi évtizedekben egyre divatosabb nemzetközi jelenségről, amely mellett ma már nehezen lehetne elmenni szó nélkül: a mémek megjelenéséről, majd fokozatos térhódításáról. A mémek fogalmát, valamint pontos működési elvét máig nem sikerült meghatározni a szakembereknek tudományos igényességgel. Az eddigi kutatások alapján viszont nagy valószínűséggel állapítható meg, és szinte vitathatatlan tényként kezelendő, hogy a mémek szakszerű fordításához elengedhetetlen az adott kultúra, illetve kulturális környezet ismerete. Számos kulturális elemről feltételezik, hogy mémként viselkedik, vagy mémként viselkedő elemekből áll össze. Ilyenek lehetnek például a divatok, a vallások, a sláger-dallamok vagy a viccek (<https://hu.wikipedia.org/wiki/M%C3%A9m>). Ebben az értelmezésben mémnek számíthat mindaz, amire mémként tekintünk. Eme megfogalmazás kapcsán pedig lényegében visszakanyarodhatunk Hársing Lajos filmbéli példáihoz, vagy a vizsgált Nord-strófákhoz, illetve Viszockij-idézetekhez, annál is inkább, mivel a mémeknek egyaránt sajátja a szleng és a vicces kifejezések gyakori használata.

A fordítás nehézségei az oktatás szemszögéből

A tolmács és fordítói munkavégzés során a tárgyi tudás és az úgynevezett kemény képességek (hard skills) mellett, amelyeket tanulással az életünk különböző szakaszaiban sajátíthatunk el (nyelvtudás, előadásmód, beszédstílus), az ember veleszületett tulajdonságai, úgymond a puha képességek (soft skills) is fontos szerepet játszhatnak, mint például az empátia, a stressztűrő képesség vagy az emocionalitás. Mindezekon túlmenően a rugalmasság, a magabiztosság és meggyőzőerő, az intelligencia, a rögtönzőképesség, a képzelőerő, de a pártatlanság is a fordító legfőbb erényei, illetve főbb tulajdonságai között kell, hogy szerepeljenek. Pártatlanság alatt elsősorban az értendő, hogy a szakszerű fordítás esetében a tolmács (fordító) érzelmi állapota nem tükröződhet a beszéd vagy az írott szöveg stílusán, főleg nem annak mondanivalóján. A tolmács és fordítói munka az egyre nehezedő szakmai kihívások és az élethosszig tartó tanulás folyamata ellenére is motiváló hatású lehet. A nyelvtudás, illetve a nyelvtanulásra fordított idő szinte azonnal megtérülő befektetés, ami a modern, felgyorsult világunkban egyre fontosabb szempont a felnövekvő új nemzedék képviselői számára.

Az oktatás folyamata során gyakran megesik, előfordul (nyelvórákon, nyelvvizsgán, szakmai rendezvényeken egyaránt), hogy idegen nyelvű szövegeket kell lefordítani az anyanyelvünkre, vagy éppen magyarról valamilyen idegen nyelvre átültetni. Így már iskolai tanulmányaink során szembesülhetünk bizonyos szempontból a tolmács és fordítói szakma árnyoldalaival, illetve szépségeivel egyaránt. Az egyes nyelvek kulturális háttérében álló sajátos látásmód kapcsán már volt szó arról, hogy például a közeledő, illetve távolodó mozgásokat jelölő igék esetében a különböző idegen nyelvek eszköztárát vizsgálva egészen markáns eltérések is kimutathatók. Kiváló példa erre az orosz nyelvből ismert mozgást jelentő kettős igék esete (használat), amely a magyar nyelvhez képest jelentős eltéréseket mutat. Kosaras István *Orosz nyelvtan a középiskolák számára* című könyvében ezzel kapcsolatban a következőket olvashatjuk:

Van az oroszban néhány mozgást jelentő folyamatos ige, amelyeknek külön alakjuk van a konkrét és az általános cselekvés kifejezésére (igepárok). A magyarban csak néha van külön ige e kettősség kifejezésére (megy-jár, visz-hord), ezért ezeknek az igéknek a használata külön nehézséget okoz nekünk. A konkrét igék egyszeri, egy meghatározott irányban és céllal végrehajtott cselekvést jelölnek. Az általános igék határozatlan vagy többféle irányban, nem kifejezett céllal végrehajtott cselekvést jelölnek; kifejezhetnek ismétlődő és szokásos cselekvést is vagy a cselekvést általában (Kosaras, 2001). A mozgást jelentő kettős igék használatán túlmenően az úgynevezett igereszemlélet kérdése is eléggé megfoghatatlan és nehezen behatárolható sajátossága az orosz nyelvnek. A magyarban talán a tárgyias és alanyi igeragozáshoz hasonlítható a nehézségi fokát illetően. Ahogy egy külföldi csaknem képtelen megtanulni (tisztelet a kivételnek) az alanyi és tárgyias ragozás használatát a magyar nyelvben, úgy a magyar ember számára a folyamatos és befejezett igék megfelelő és helyes alkalmazása élethosszig tartó tanulás esetén sem garantált. A különböző nyelvtankönyvek is többnyire csak példák végeláthatatlan során keresztül képesek érzékeltetni a folyamatos és befejezett igék használata közötti főleg jelentésbeli különbségeket, valamint a kétféle igitípus szintaktikai és egyéb sajátosságait.

A már említett példákra visszautalva, a nyelvi jelenségek mellett számos esetben a kulturális (történelmi) háttér hiányos ismerete is gátat szabhat a fordítás sikerének. Gondoljunk például Viszockij vagy Nord első olvasásra bonyolultnak látszó zseniális műveire, amelyek tanítása során az oktatás folyamatában külön időt kell szánni a történelmi háttér főbb sajátosságainak megfelelő megismerésére. Ezeket az alkotásokat tanulmányozva nemegyszer csak a sorok között olvasva derülhet fény a szövegek valódi jelentésére a fordító számára.

Az angol nyelvben használatos tizenkét igeidő vizsgálata kapcsán ugyancsak példák egész univerzumát lehetne felvonultatni e témában, amire azonban jelen cikk keretében már nem nyílik lehetőség. Az egyes igeidők nem megfelelő használata, akár csak az orosz

igeszemlélet hiányos ismerete, igencsak kellemetlen helyzeteket idézhet elő, illetve megértési nehézségeket okozhat a fordítás és tolmácsolás során.

Összegzés

A különböző nyelvi jelenségek, bizonyos szófordulatok és kifejezések kulturális hátterének pontos ismerete bármely nyelv esetében a szakszerű fordítói munka egyik alapvető feltétele. A tanulmányban a fordítás (tolmácsolás) során felmerülő kulturális sajátosságok egyes nyelvi megnyilvánulásait, aktuális kihívásait szemléltettük, elsősorban a két kortárs szovjet-orosz művészlegenda, Vlagyimir Viszockij és Gennagyij Nord erőteljes munkásságából kiragadott példákon – a magyar szinkron koronázatlan királya, Hársing Lajos példaértékű szakmai szemléletmódja és magas színvonalú filmes fordítói tevékenysége tükrében. A teljesség igénye nélkül főként az orosz nyelvből vett konkrét példák segítségével próbáltuk szemléltetni a fordítás technikájának bizonyos nehézségeit, az oktatás folyamatában betöltött szerepének jelentőségét és fontosságát. A példák alapján megállapítható, hogy az egyes kultúrákhoz szorosan kapcsolódó és nem éppen szokványos témájú viccek, aförizmák, versek, mémek sajátos stílusát, olykor igen különleges vagy kétértelmű tartalmi mondandóját maradéktalanul visszaadni bármely fordító számára embert próbáló tevékenység lehet.

Irodalomjegyzék

Buda, B. (1998). Kommunikáció és kultúra. In: Hidasi Judit (szerk.) Szavak, jelek, szokások. A nemzetközi kommunikáció könyve. Windsor Kiadó, 266 p.

Kaiser, L. (2020). Dr. Hársing Lajos hivatása – kalandozás a magyar szinkron és a műfordítás világába. Hungarovox Kiadó, 105 p.

Kosaras, I. (2001). Orosz nyelvtan a középiskolák számára: Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

Kovács, Z. (1996). Sűgő a fordítónak. Segítség dolgozatíráshoz. Külkereskedelmi Főiskola, 115 p.

Viczai, P. (2018). Gennagyij Nord, avagy az „Ismeretlen Viszockij...”. Versek, dalok, anekdoták. Hungarovox Kiadó, 108 p.

Viczai, P. (2020). Viszockij nyomában, avagy a Nord-jelenség. Versek, dalok, anekdoták. Hungarovox Kiadó, Budapest, 135 p.

Viczai, P. (2022). A szinkron koronázatlan királya. <https://moszkvater.com/a-szinkron-koronazatlan-kiralya/>

Internetes források

<https://hu.wikipedia.org/wiki/M%C3%A9m> (Letöltve: 2022.10.25.)